

Управління культури і мистецтв
Харківської обласної державної адміністрації
Харківська обласна універсальна наукова бібліотека

Борис Грінченко

ЛЮДИНА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО ОБДАРУВАННЯ

Борис Дмитрович Грінченко
(1863-1910)

Пам'ятка читачеві

Харків 2003

9 грудня 2003 року українському письменнику, етнографу, історику, громадському діячу Борису Дмитровичу Грінченку виповнюється 140 років. Всю свою подвижницьку багатогранну діяльність він віддав відродженню України та освіті рідного народу.

До пам'ятки увійшли відомості про життя і творчість письменника і література про нього.

Підготовка посібника проводилась за фондами Харківської обласної універсальної бібліотеки. Добір матеріалу завершено за станом на 1 вересня 2003 року.

Пам'ятка складається з розділів:

- “Він більше працював, ніж жив”: Біографічна довідка
- Дати життя і творчості Б.Д.Грінченка
- Література про життя і творчість Б.Д.Грінченка

Пам'ятка призначена широкому колу читачів.

“ВІН БІЛЬШЕ ПРАЦЮВАВ, НІЖ ЖИВ”

Борис Грінченко народився 9 грудня 1863 року на хуторі Вільховий Яр (Харківщина) у дрібнопомісній дворянській родині. Батько пишався родинним зв'язком з Г.Квіткою-Основ'яненком, знайомством з П. Гулаком-Артемівським, мав гарну бібліотеку.

Здібний хлопчик, який в п'ять років навчився читати й писати, виховувався на взірцях світової художньої думки. Вирішальне значення для долі майбутнього письменника мали твори Т. Шевченка, з якими він ознайомився ще в Харківській реальній гімназії і під впливом яких почав писати українською мовою.

Єдиний навчальний заклад, де вчився Б. Грінченко, - Харківське реальне училище. Закінчити його не довелося. У 1879 році Бориса заарештовують і виключають з п'ятого класу гімназії за зв'язок з гуртком революційних народників, читання і розповсюдження забороненої літератури. Мужньо відбув він півторамісячне ув'язнення, наслідки якого були фатальними: юнак позбавлявся права здобути навіть середню освіту; до кінця життя мав знаходитись під жандармським наглядом. Крім того, тяжкі тюремні умови спричинили невиліковну хворобу - сухоти, що, зрештою, і вкоротило йому віку.

Рік 1880 для Грінченка - рік посиленої самоосвіти. Він починає наполегливо шукати шляхи практичної реалізації своєї культурно-освітньої програми. У 1881 році в Харкові він видає три книжки для народного читання (“Бідний вовк”, “Два товариші”, “Про грім та блискавку”), складає іспит на народного вчителя, і починає педагогічну діяльність на селі.

Результатом більш ніж десятирічного досвіду освітньої діяльності (1881-1893), глибокого вивчення історії педагогіки стали дослідження Грінченка “Яка тепер народна школа на Україні” (1896), “На беспросветном пути. Об украинской школе” (1905), “Народні вчителі і українська школа” (1906) та ін. Б.Грінченко - автор “Української Граматики до науки читання й писання” (1907), “Рідного слова” - першої книжки для читання в школі українською мовою, яку він написав разом з дружиною Марією Загірною.

У 1894 році Б.Грінченко переїхав до Чернігова. Він зайняв посаду діловода оціночної комісії губернського земства, з 1898 р. - секретаря земської управи. Тут, разом з дружиною, творив подвиг, гідний подиву: організував перше в Україні народне видавництво (всього вийшло 45 книжок народнопросвітницького характеру). Подружжя приводить до ладу та каталогізує знамениту колекцію української старовини В.Тарнавського, видає тритомник “Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях” (1895, 1896, 1899).

1902 року Б. Грінченко переїжджає з сім'єю до Києва. Тут він стає засновником та редактором української газети “Громадська Думка” (перший номер вийшов 31 грудня 1905 року). З 1906 року стає засновником і головою товариства “Просвіта”. Упродовж чотирьох років своєї діяльності “Просвіта” видала науково-популярні книги, організувала багато народних читань у Києві й за його межами, літературно-музичних вечорів, збирала кошти на пам'ятник Шевченкові, укомплектовувала українські бібліотеки.

У Києві Борис Дмитрович працює з дружиною по 10-11 годин щодня над “Словарем української мови” (1907-1909), за який одержав премію ім. Костомарова Російської Академії наук. “Словарь...” - це не просто архіцинна лексикографічна пам'ятка, не лише збірник 68 тис. слів живої української мови. Це - свідчення європейського рівня культури народу з тисячолітньою історією й оптимістичним

майбутнім. Можна стверджувати, що Борис Грінченко першим відкрив нам і світові всю красу й багатство української мови.

Великий цикл наукової публіцистики Грінченка присвячено проблемам школи, українського учительства (“Твори світової літератури на селі”, “Історичні книжки на селі”, “Народные учителя как сельские хозяева”, “Огляд української лексикографії”, “Чому у нас досі немає доброго ладу”, “Три питання нашого правопису” та ін.). Особливо слід відзначити дослідження “Перед широким світом”, в основі якого - фактичний матеріал соціологічного опитування з проблеми “книга на селі”. Книжка містить кредо письменника з багатьох питань літератури, театру, науки.

Розгляд літературної спадщини Б.Грінченка варто починати з поезії, і саме з віршів, опублікованих 1881 р. на сторінках журналу “Світ”, де він дебютував як український письменник, виступаючи під літературними псевдонімами: П.Вартовий, І.Перекотиполе, Василь Чайченко, Л.Яворенко та ін. Його поетичні пошуки яскраво відбилися у збірках: “Пісні Василя Чайченка”(1884), “Під сільською стріхою” (1886), “Нові пісні і думи Василя Чайченка (1887), “Під хмарним небом” (1893), “Писання Б.Грінченка” (Т. 1, 1903). У більшості з них переважають мотиви народних страждань та боротьби за волю. У творчій спадщині письменника - близько двадцяти поем, основна тема яких - художнє осмислення історії України через проблему національного характеру (“Смерть отаманова”, “Іван Попович”, “Ярина”, “Отаман Музика”, “Хома Макогін”).

Якщо поезія багато в чому була простором вияву душевного життя Грінченка як особистості, то проза і драматургія, оберталися у колі “повинності” народницької проблематики. Основний конфлікт оповідань - конфлікт людини зі своєю совістю. Позитивний герой малої прози утверджує всезагальні християнські заповіді в конкретиці народнопоетичного ціннісного кодексу: любов до землі (“Батько і дочка”), до ближнього (“Панько”, “Павло Хлібороб”), до всього живого (“Пан Коцький”), не убий (“Хатка в балці”), не вкради (“Без хліба”), не зрадь (“Зустріч”).

Окрему групу складають оповідання для дітей (“Олеся”, “Грицько”, “Кавуни”, “Украла”), де в строгій орієнтованості на вікове сприйняття читача вкладено ту чи іншу повчальну історію.

Письменник часто звертався до драматургічної творчості. Для нього, митця, котрий завжди вбачав у літературі форму суспільної діяльності, була в цьому своя закономірність, адже розрахована на сценічне втілення п'єса відкривала неоціненну можливість прямого звертання до широкого читацького загалу, була нагодою вийти на трибуну (драми “Ясні зорі” (1884), “Степові історичні твори” (1897), “Серед бурі” (1897)).

Ряд п'єс написав Грінченко і на теми тогочасного життя: “Нахмарило”, “На громадській роботі” (90-ті роки), “Миротворці”, “На новий шлях” (1905).

Важливою заслугою Грінченка є видання українською мовою творів світової літератури. У колі його перекладацьких зацікавлень були Шіллер і Гейне, Пушкін і Кольцов, Гете і Байрон, Гюго і Чавчавадзе. Наприкінці XIX століття вийшли друком у перекладі письменника твори Г.Гауптмана, О.Мірбо, В.Сарду, А.Шніцлера та інших авторів.

Неймовірно напружена праця разом із тяжким особистим горем, що спіткало Грінченка (майже одночасна смерть єдиної доньки, її сина та матері письменника), загострили набуту в тюремних застінках хворобу легенів. На позичені в батька гроші Грінченко у вересні 1909 року їде лікуватися до Італії, де тяжко переживає розлуку з Україною, звістки про закриття “Просвіти”, утиски демократії.

Помер Борис Дмитрович 6 травня 1910 року. Тіло його перевезено до Києва й поховано на Байковому кладовищі. Похорон письменника перетворився на багатотисячну демонстрацію протесту самодержавству та уславлення “робітника без одпочину”, у творчості якого так яскраво втілено поступ українського народу як нації.

Борис Дмитрович Грінченко належить до письменників, над творчою спадщиною яких ортодоксами сталінської доби було вчинено особливо бруталний поглум. Піднесений у перші роки по своїй смерті та в першій половині 20-х років українськими діячами “на недосяжну висоту”, зазначає О.І.Білецький, він “був перетворений не тільки в нікчемність, а й у нікчемність шкідливу і, по суті, перестав існувати як явище української літератури”.

Лише наприкінці 80-х років відкрилися нові можливості для освоєння духовних скарбів українського народу. У 1988 році було широко відзначено 125-річчя від дня народження Б.Д.Грінченка, сприйняте громадськістю як один із символів повносилового відродження рідної мови, історії, культури.

У цей час було відкрито перший в Україні пам’ятник Б.Грінченку - в с. Олексіївка в Донбасі, де він вчителював; встановлено ряд меморіальних дошок у Києві, Харкові, Львові, а також у місцях Луганщини та Сумщини, пов’язаних з ім’ям письменника.

Основні дати життя і діяльності Б.Д.Грінченка:

- 1863,
9 грудня На хуторі Вільховий Яр у дрібнопомісній дворянській родині народився Б.Грінченко
- 1874 Навчається в Харківському реальному училищі
- 1879 Б.Грінченка заарештовано і виключено з п'ятого класу училища за читання та розповсюдження забороненої літератури, за зв'язок з гуртком революційних народників
- 1880 Займається самоосвітою
- 1881 Працює канцеляристом в Харківській казенній палаті. Складає в Харківському університеті екзамен на народного вчителя, вчителює у селах Харківщини та Катеринославщини. Видає в Харкові три книжки для народного читання ("Бідний вовк", "Два товариші", "Про грім та блискавку"), у львівському журналі "Світ" І.Франко друкує перші вірші молодого поета
- 1894 Б.Грінченко переїжджає до Чернігова, де займає посаду діловода оціночної комісії губернського земства, з 1898 р. - секретаря земської управи. В Чернігові Грінченко разом з дружиною - українською письменницею М.Загірною організує перше в Україні народне видавництво (всього вийшло друком 45 книжок народнопросвітницького характеру)
- 1902 Переїжджає з сім'єю до Києва. Тут Грінченко стає засновником і редактором української газети "Громадська Думка" (перший номер вийшов 31 грудня 1905 р.)
- 1904 Виступає одним з організаторів Української радикальної партії
- 1905-1907 Очолює Всеукраїнську учительську спілку
- 1906-1909 Стає засновником і головою товариства "Просвіта". Випускає місячник "Нова громада"
- 1910,
6 травня Після тривалої хвороби Б.Грінченко помер в м. Оспедалетті (Італія). Похований у Києві на Байковому кладовищі. Похорон письменника вилився у могутню демонстрацію демократичних сил проти царизму

Біографічні довідки:

Грінченко Борис // Енциклопедія українознавства. - К., 1991. - Т. 2. - С. 440-441.

Грінченко Борис Дмитрович // Довідник з історії України / Ін-т іст. досліджень Львів. нац. ун-ту ім. І.Франка. - К.: Генеза, 2002. - С. 180.

Грінченко Борис Дмитриевич // Украинский советский энциклопедический словарь. - К., 1988. - Т. 1. - С. 471.

Грінченко Борис Дмитриевич // БСЭ. - М., 1972. - С. 337.

Зленко Т. Грінченки - Борис Дмитрович / Т.Зленко. - Мистецтво України: Біограф. довід. / За ред. А.В.Кудрицького. - К., 1997. - С. 180.

Калениченко Н. Грінченко Борис Дмитриевич / Н.Калениченко // Краткая литературная энциклопедия. - М., 1964. - Т. 2. - С. 391.

Яценко М.Т. Грінченко Борис Дмитрович / М.Т.Яценко // Українська літературна енциклопедія. - К., 1988. - Т. 1. - С. 498-199.

Дзензелівський Й.О. Грінченко Борис Дмитрович / Й.О. Дзензелівський // Українська мова: Енциклопедія. - К., 2000. - С. 114.

Твори Б.Д.Грінченка

Словарь української мови / За ред. Б.Д.Грінченка. - К.: Вид-во АН УРСР, 1958 - 1959. - Т. 1-4.

Твори. В 2-х т. / Б.Д.Грінченко; Упоряд. І.Пільгука, В.Яременка. - Т. 1. - К., 1963. - 603 с., Т. 2. - 992 с.

Твори / Б.Д.Грінченко. - К.: Молодь, 1970 - 355 с.

Твори: в 2 т. Т. 1. Поетичні твори; Оповідання; Повісті / Б.Д.Грінченко. - К.: Наук. думка, 1990. - 640 с. ; Т. 2. Повісті; Драматичні твори. -1991. - 600 с.

Дзвоник: Вибр. твори / Б.Д.Грінченко - К.: Веселка, 1969. - 163 с.

Поезії / Б.Д.Грінченко. - К.: Рад. письменник, 1965. - 469 с.

Українські народні казки / Упоряд. Б.Грінченко. - К.: Либідь, 1994. - 184 с.

В темную ночь. Под тихими вербами: Повести / Б.Д.Грінченко; Пер. с укр. К.Трофимова. - М.: Гослитиздат, 1961. - 198 с.

Про Б.Д.Грінченка:

Балака І. Просвітитель - народолюбець / І.Балака // Прапор. - 1964. - № 1. - С. 51

Бондаренко Н. Б.Д.Грінченко - перекладач / Н.Бондаренко // Всесвіт. - 1965. - № 12. - С. 68-71.

Булаховська Ю.Л. Виховання і школа в художніх творах “малих форм” Б.Пруса, С.Жеромського, І.Франка і Б.Грінченка / Ю.Л.Булаховська // Почат. шк.. - 1995. - №4. - С. 53-56.

Гомон М. Борис Грінченко і Харківщина / М.Гомон // Слобід. край. - 1993. - 9 груд.

Борис Грінченко // Хрестоматія з літератури рідного краю. - Х.: Східно-регіон. центр гуманіт.-освіт. ініціатив, 2001. - С. 54-56.

Б.Д.Грінченко (1863-1910) // Донбас. -1993. - № 5. - С. 27-32.

Борис Дмитрович Грінченко // Харків - моя мала Батьківщина: Навч. посіб. з народознавства / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди / За ред. І.Ф.Прокопенка. - Х., 2003. - С. 168-171.

Гуменюк М.П. Библиографическая деятельность Б.Д.Грінченка / М.П. Гуменюк // Сов. библиография. - 1965. - № 3. - С. 39-44.

Громадсько-політичний діяч і творець словника // Вісн. Кн. палати. - 2002. - № 4. - С. 40.

Дубинка П. Що ми знаємо про своїх земляків / П.Дубинка // Маяк. - 1992. - 21 січ.

Загірна М. Дещо про Бориса Грінченка / М.Загірна // Прапор . - 1967. - № 10. - С. 102-103.

Знаковський В. Духом незламним великий / В.Знаковський // Слобода. - 1998. - 8 дек.

Зубкова Н. Бібліотечна діяльність Бориса Грінченка / Н.Зубкова // Бібл. вісн. - 1996. - № 1. - С. 11-12.

Каминчук О. В науке - енциклопедист, в літературі - мастер / О.Каминчук // Крас. звезда. - 1993. - 7 дек.

Качан В. Борис Грінченко / В.Качан // Освіта. - 1993. - 6 квіт.

Козар Л. Борис Грінченко на терені наукового українознавства / Л.Козар // Дивослово. - 1997. - № 10. - С. 17-19.

Козар Л. Фольклористична діяльність Бориса Грінченка / Л.Козар // Нар. творчість та етнографія. - 1996. - № 2-3. - С. 3-10.

Козлова А.Г. Грінченко Борис Дмитрович / А.Г.Козлова // Літературна Харківщина: Довідник / За загал. ред. М.Ф.Гетьманця. - Х., 1995 - С. 120-121.

Копиленко Н. “Я з тих рабів, що єсть у їх жадання пута розбивати...” / Н.Копиленко // Пед. газ. - 1998. - № 12. - С.8.

Левчик Н. Речник відродження: До 130-річчя з дня народж. Бориса Грінченка / Н.Левчик // Київ. - 1993. - № 12. - С. 104-106.

Мартиненко В.О. Борис Дмитрович Грінченко / В.О.Мартиненко // Почат. шк. - 1995. - № 4. - С. 57-60.

Мицик Ю. “Він більше працював, ніж жив..”: [Епістолярна спадщина Б.Грінченка] / Ю.Мицик, С.Абросимова // Слово і час. - 1993. - № 12. - С. 8-15.

Мовчун Л. Борис Грінченко й українська мова / Л.Мовчун // Дивослово. - 2002. - № 2. - С. 65-67.

Мовчун Л. “Ставав на всяке жниво” / Л.Мовчун // Укр. мова і літ. в шк. - 1993. - № 9. - С. 48-51.

Назаренко О.Л. І науковець, і літератор / О.Л.Назаренко // Маяк. - 1993. - 10 груд.

Низовий М. Б.Д.Грінченко і статистика друку / М.Низовий // Вісн. Кн. палати. - 1998. - № 8. - С. 25-27.

Никитюк Т. Мифы и правда о Борисе Гринченко / Т.Никитюк // Киев. ведомости. - 1994. - 20 янв. - С. 10.

Паламарчук Г. “Тільки ніколи не треба дуга вгадати, ніколи” / Г.Паламарчук // Час. - 1998. - 11-18 груд. - С. 16.

Погрібний А. Грінченко Борис / А.Погрібний // Українська література у портретах і довідках: Давня л-ра - л-ра XIX ст. / Редкол.: С.П.Денисюк, В.Г.Дончик, П.П.Кононенко та ін. - К.: Либідь, 2000. - С. 74-75.

Полянченко Ф. Не спалах, а горіння: [Про М.Грінченко-Гладиліну, письменницю, дружину і соратницю Б.Д.Грінченка] / Ф.Полянченко // Жінка. - 1994. - № 3. - С. 6-7.

Сюндюков І. Точка опори для Сизифа: [Грінченко про морал. обов'язок укр. інтелігенції] / І.Сюндюков // День. - 2002. - 13 верес. - С. 8.

Хропко П. Дилогія Бориса Грінченка з життя села / П.Хропко // Дивослово. - 1997. - №2. - С. 33-36.

Бібліографія:

Видання “Просвіт” Наддніпрянської України (1906-1922 рр.): Бібліогр. покажч. / Нац. парламент. б-ка України. К., 1999. - 134 с.

Про Б.Грінченка див.: “Іменний покажчик”, с. 108.

Літературно-науковий вісник: Покажчик змісту. Т. 1 -109 (1898-1932) / Уклав Б.Ясінський. - К., 2000. - 544 с.

Про Б.Грінченка див. “Покажчик перекладачів”, с. 492; “Покажчик рецензій укр. абеткою”, с. 356-357; “Некрологи”, с. 503.

Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського 1798-1916: Бібліогр. покажч. Вип.2. 1886-1900 / НБУВ; Редкол.: О.С.Онищенко та ін. - К., 1998. - 376 с.

Про Б.Грінченка див.: “Іменний покажчик”, с.259.

Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського 1798-1916: Бібліогр. покажч. Вип. 3. 1901-1910 / НБУВ; Редкол.: О.С.Онищенко та ін. - К., 1999. - 732 с.

Про Б.Грінченка див.: “Іменний покажчик”, с.509.

Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського 1798-1916: Бібліогр. покажч. Вип. 4. 1911-1916 / НБУВ; Редкол.: О.С.Онищенко та ін. - К., 2001. - 538 с.

Про Б.Грінченка див.: “Іменний покажчик”, с.342.

Українські письменники: Покажч. бібліогр. посіб. / Нац. парламент. б-ка України. - К., 1995.

Грінченко Б. - с. 16, 38, 39, 47.

Складач:	Сашкова Л.О.
Редактор:	Конопля Л.М.
Відповідальна за випуск:	Ракитянська В.Д.